

Cože to byly ústavy pro nevidomé

Letos jsme si mohli připomenout výročí zrovna dvou výchovně-vzdělávacích ústavů pro nevidomé děti a mládež; v Brně Zemský ústav (1835) a v Praze Deylův ústav (1910). Protože slepecké oddělení Technického muzea v Brně tak neučinilo, přejete-li si, můžeme připomenout, že Československá republika do roku 1950, kdy byly všechny ústavy tohoto zaměření zrušeny, jich měla šest: v Praze na Hradčanech (1807), Klarův (1832) a Deylův ústav (1910), v Brně Zemský ústav (1835) a spolkovou Opatrovnu s mateřskou školou (1922), Levoča Státní ústav (1922).

Tedy, aby čtenář správně porozuměl, o čem se zde bude psát – no, cože to byly ty výchovně-vzdělávací ústavy pro nevidomé, jaká byla jejich vnitřní struktura i organizace a jaká vzdělávací či výchovná náplň, jakým způsobem a kým byly zakládány, kdo je spravoval a za jakých okolností, jakým způsobem a kým byly v pravém slova smyslu *de iure* i *de facto* v roce 1950 zrušeny. Zanikly a nebyly tedy transformovány na nějaké jiné výchovně-vzdělávací instituce ani školy. Nově podle zákona vzniklé národní (později základní) školy, nebyly následníky bývalých ústavů. Jejich zřizovatelem byl stát, nikoliv spolky.

V dalším textu přinášíme několik nezbytných informací, které však zůstanou jen těmi stručnými poznámkami. To všechno vzhledem k našemu projednávanému tématu jen napovídáme, a to se zřetelem k založení, vývoji a zrušení všech výchovně-vzdělávacích ústavů školským zákonem z roku 1948.

Ústav pro nevidomé (slepé, slepce) byla instituce internátní, která zahrnovala jednak předškolní výchovu, základní všeobecné vzdělávání nevidomých (nikoliv slabozrakých) žáků, učňů (řemeslo a ladění klavírů) a studentů (tehdy chovanců) hudby, ale také některých chovanců jen jejich přípravou pro případný samostatný život absolventa (tehdy *vystoupence*) bez kvalifikace. Jednotlivci pro svou neschopnost odcházejí do azylů zaopatřovacích ústavů a také rodičům na obtíž. Žádné finanční příspěvky za slepotu totiž neexistovaly.

Manuálně a sluchově schopní chovanci se učili ladění klavírů. Nedílnou součástí bylo vyučování hře na hudební nástroje, a) pro zájmovou činnost, b) pro přípravu ke státním zkouškám, které se konaly na nejbližší hudební konzervatoři. Po jejich úspěšném vykonání získal absolvent kvalifikaci soukromého učitele hudby. V případě b) se vyučovalo všem předepsaným přiřazeným hudebně-teoretickým i hudebně-praktickým předmětům povinně, v případě a) podle zájmu a schopností žáka. Vyučovalo se též hře na varhany. Byla tu navíc povinnost vyučit se řemeslu. Schopní řemeslníci si po opuštění ústavu zakládali živnosti – většinou ve svém rodišti. Učitelé hudby, ladiči klavírů a varhaníci provozovali své povolání většinou soukromě. Všeobecná povinnost vyučit se řemeslu byla chápána jako pojistka pro případné neúspěchy v hudebním podnikání. Hudební dovednosti většiny absolventů (řemeslníků i nevyučených) bývaly vhodným doplňkem při neúspěšném podnikání řemeslníka

Žádné jiné příjmy než z pracovní činnosti ani důchody nebo jiná finanční či kompenzační opatření za takzvané první republiky nebyla. Proto se také nevidomí a těžce slabozrací rádi stávali členy podpůrných spolků. První finanční úlevou bylo prominutí měsíčního telefonního poplatku (1954). Později postupně existenční příspěvek ze strany státu 150–250 Kčs měsíčně (1957), důchody za slepotu z mládí (1965).

Výchovně-vzdělávací ústavy nemávaly plně organizovanou obecnou a nikdy měšťanskou školu, často neměly ani pět tříd. Pro věkové dorovnávání žáka se vyučovalo v odděleních. Byla ovšem možnost vykonat zkoušku z učiva měšťanské školy. Tu využívali jako povinnou studenti připravující se k vykonání státních zkoušek na hudební konzervatoři. Ostatní jen dobrovolně a podle schopností. Velmi rozmanitá diferenciací umožňovala učitelé individuální přístup. Žádné zvláštní ani pomocné školy či třídy pro nevidomé žáky nebyly. Tehdy to bylo ku prospěchu všech žáků a později i dospělých.

Možnosti úplného základního všeobecného vzdělání nevyužívali všichni řemeslníci, ladiči klavírů ani mnozí budoucí varhaníci v místních kostelích.

V letech 1946–1948 byl připravován nový Školský zákon, který vstoupil v platnost roku 1950. Výchovně-vzdělávací ústavy byly podle něj zrušeny a nahrazeny novou obecně platnou školskou soustavou národních a neúplných středních škol – jednotné školství povinné pro všechny děti od 6 do 14 let. Jde o zákon ze dne 21. dubna 1948, č. 95 Sb., část pátá, § 59 a další. Při jeho uplatňování, Směrnic pro síť škol a Nařízení vlády vznikly v ČSR národní osmileté a neúplné střední školy (jedenáctiletky) s všeobecnou platností, nevidomé děti nevyjímaje, s vyučovacím jazykem českým, tedy i pro oblast vzdělávání nevidomých žáků a studentů. Tím byly zrušeny dosavadní obecné a měšťanské školy i jiné vzdělávací instituce a ústavy. Zrušena byla Škola pro šetření zraku v Praze (1943) a v Brně třídy pro krátkozraké (myopie) žáky (1927). Zrušena byla i spolková Opatrovna s mateřskou školou v Brně na Veslařské ulici (1926). Pražské mateřské školy na Hradčanech a v Klarově ústavu přešly do nové školské soustavy. Nová mateřská škola pro nevidomé žáky v Brně nebyla otevřena. Školská soustava si však praktickým uplatňováním vyžádala mateřskou školu otevřít. Učinil tak až autor této písemné poznámky jako ředitel Základní školy pro nevidomé a slabozraké žáky v Brně roku 1978. V Praze a v Levoči mateřské školy zrušeny nebyly a přešly do nové školské soustavy. Při Deylově ústavu v Praze mateřská škola nebyla a ani podle nového zákona nebyla založena. V roce 1948 zde vznikla běžná hudební škola (viz níže).

Soukromé a spolkové ústavy i všechny jiné instituce pouze s pečovatelským zaměřením, které měly v náplni péči o nesamostatné, neschopné a staré slepce, zrušeny nebyly, jelikož se jich výše uvedený zákon netýkal. Jejich organizaci a zaměření upravil jiný zákon Ministerstva sociálních věcí.

V našem případě uplatnění výše uvedeného Školského zákona mělo dalekosáhlé důsledky, které zamezují kontinuitě s dřívějšími výchovně-vzdělávacími ústavami pro nevidomé děti a mládež. Pražská Škola pro šetření zraku byla transformována na Národní osmiletou školu pro slabozraké žáky. V Brně vznikly třídy pro slabozraké žáky až v roce 1965. V Praze byly otevřeny tři speciálně zaměřené školy. Na Hradčanech Národní osmiletá škola pro nevidomé žáky, Učňovská škola pro nevidomé učně v Krči a Hudební škola na Maltézském náměstí jako pobočka pražského Hudebního ústavu. Ladění klavírů bylo přiděleno Učňovské škole, ale po jednom roce se včlenilo do Hudební školy (upřesnění viz níže). Ředitelé těchto Ministerstvem školství zřízených škol byli nově jmenováni a to v závislosti na tom, zda mají předepsanou kvalifikaci. Nikoliv proto, že byli před účinností nového Školského zákona řediteli dřívějších ústavů. Na Maltézském náměstí to byl Jan Drtina (1948).

Místo zrušeného Zemského ústavu pro nevidomé v Brně byla založena Národní osmiletá škola pro nevidomé žáky. V Levoči vznikla Národní osmiletá škola pro nevidomé žáky a Učňovská škola pro nevidomé učně. Nebylo proto žádného rozumného důvodu nazvat v roce 1990 Konzervatoř pro mládež s vadami zraku Konzervatoří Jana Deyla. Zrušením ústavu na Maltézském náměstí končí i Deylova tradice.

Všechny tyto školy byly otevřeny dne 1. ledna 1951 i v případě, že byly neúplné a neměly všechny ročníky. Začíná nové období, které pro vzdělávání nevidomých a později i slabozrakých dětí a mládeže nabídlo nebývalé možnosti a zajišťovalo jim stejné podmínky vzdělání jako zdravým dětem a mládeži.

Vzniklo jednotné speciální školství dozorované státními školskými orgány, už nikoliv laiky (hodnostáři bank, církve a jiné jako dříve). Skončilo období, kdy si například MUDr. Jan Deyl mohl tvrdit, že nevidomým vzdělání škodí. V roce 1948 převzal zákonným opatřením výchovu a vzdělávání nevidomých dětí a mládeže stát. Skončilo také utrakvistické (česko-německé) období bývalých výchovně-vzdělávacích ústavů.

Skončilo období, kdy nevidomí žáci, jestliže si přáli úplné všeobecné základní vzdělání, museli se podrobit zkoušce na měšťanských školách. Pro ředitele národních škol byla připravena nová administrativa a rozšířeny jejich pravomoce. Drahomíru Hanákovi, řediteli Osmileté národní školy pro nevidomé žáky v Brně, se ze svěřené odpovědnosti třásla ruka, jak později často vyprávěl, když podepisoval první vysvědčení absolventům osmých ročníků, pro které to znamenalo ukončení povinné školní docházky už bez jakýchkoliv zkoušek.

Dnem 1. ledna 1951 byly výnosem Ministerstva školství všechny výchovně-vzdělávací ústavy pro nevidomé zrušeny. Vznikly však speciální národní (později základní devítileté) a neúplné střední školy pro nevidomé studenty, gymnázium, učňovská škola, vyčleňuje se Odborná škola ladičská. Tehdy výnosem Ministerstva školství vzniká i Hudební škola pro nevidomé studenty na úrovni jiných hudebních škol – hudebních ústavů, později lidových škol umění a současných základních uměleckých škol. Tato hudební škola na Maltézském náměstí však úsilím jejího ředitele doktora Jana Drtiny ve svém historickém vývoji svým účelem prudce odbočuje, když do ní přicházejí nevidomí a slabozrací studenti z celé republiky.

V současné době je v budově bývalého Ústavu Konzervatoř pro zrakově těžce postiženou mládež. Je nazvána jménem Jana Deyla – očního lékaře, jednoho ze zakladatelů zaniklého spolkového Ústavu. Tehdy před sto lety to mohlo mít určitou vazbu, jestliže si to představitelé Zemského spolku přáli, ale v současné době? Při využití Deylova jména v současnosti se nebral v potaz mimořádný význam nevidomých učitelů hudby ani výkonných umělců, jak ukázala budoucnost pedagogů, kteří se o vybudování této školy pro hudební vzdělávání nevidomých studentů nejvíce zasloužili. Jejich jména, v čele s doktorem Janem Drtinou, už proto bohužel pozvolna zapadají do zapomnění. Tehdejší vedení školy dalo z neznalosti historických faktů nepromyšleně a nezodpovědně přednost už dávno překonané tradici slangového názvu „dejlák“, a tím odsunulo do pozadí zasloužilé osobnosti významných nevidomých hudebních umělců, především hudebního organizátora PhDr. Jana Drtiny.

Tímto nanejvýš nezodpovědným činem byla přerušena hudební tradice, byla snad dokonce spáchána křivda na těch, kteří tuto jedinečnou střední hudební školu s nasazením všech svých sil vybudovali. Rozhodně mezi ně při vši úctě nepatří prof. Jan Deyl. Jeho historické postavení bylo po několik desetiletí oceňováno názvem Deylův ústav pro slepce. K tomu se rozhodli jeho zakladatelé. Ani ve snu je nenapadla konzervatoř. Nazvat speciálně zaměřenou hudební konzervatoř Deylovým jménem bylo nepřiměřené, narušilo povědomí o hudebních tradicích školy. Velmi jí uškodilo i v mezinárodním měřítku. A nutně se objevuje otázka, proč tehdy nevidomí mlčeli? A mlčeli i při snaze autora této písemné poznámky napravit historickou lež. Probudí se tímto počinem?